

УДК 929:355.484(497.11)"1914/1918"

COBISS.SR-ID 282308876

др Милић Милићевић, виши научни сарадник
Историјског института у Београду,
e-mail: milicevicm@live.com

др Божица Младеновић, редовни професор
Департмана за историју Филозофског факултета у Нишу
e-mail: bozicamladenovic@gmail.com

ВОЈНИ МИНИСТРИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ У РАТНОМ ПЕРИОДУ ОД 1914. ДО 1918. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: Рад је посвећен биографијама српских министара војних, од којих су се четворица налазила на челу ове установе од почетка Првог светског рата, па све до окончања овог, до тада, највећег ратног сукоба. Назначене су разлике или сличности у њиховим војним биографијама, али и сличности са министрима војним зараћених и савезничких армија. Стога овде није реч о појединачним биографијама, које су макар делимично обрађене у извесним историографским делима. Наведене су и кључне фазе српског ратовања у времену када је неко од њих обављао дужност министра војске.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Први светски рат, Краљевина Србија, српски министри војни, упоредне биографије, смењивање министара

Од времена почетака српске државности, рачунајући од Првог српског устанка, Министарство војске настајало је и нестајало у два наврата. Најпре је то било 1811. године у оквирима Правитељству-јушћег совјета, када се на његовом челу нашао и први попечитељ (министар) Младен Миловановић. Други пут је било 1835, одмах након тзв. Милетине буне, када се међу шест основаних одељења Др-

жавног савета нашао и попечитељ војни Милета Радојковић, а потом врло кратко и Теодор Хербез.¹ Од тог времена Министарство војно јавља се као самостални или полусамостални орган местимично, а потпуна обнова и стални рад почиње тек у марту 1862. године.² У српском Министарству војном руководећу функцију имало је 35 виших официра.³ Број њихових министарских портфеља готово је дупло већи, више од 60, што се објашњава чињеницом да је већина њих више пута била на истој функцији. Због кратког трајања тадашњих влада, мандат просечног министра војног трајао је нешто више од једанаест месеци.

Ипак било је изузетака, међу којима се посебно истиче потпуковник, касније пуковник и генерал Сава Грујић. Од новембра 1876. до средине априла 1906, поред многих других дужности, био је министар војни у чак пет наврата. Бројчано, мада не у Великом рату, уз њега се сврстао само генерал и касније војвода Радомир Путник.⁴ Уз многе друге дужности на положају министра војног од 1904. био је министар у чак пет влада. Овако честе промене војних министара нису се односиле само на мирнодопске, већ често и на ратне услове. У шест ратова које је Србија водила од 1876. до 1918. године готово да није било оружаног сукоба у коме се нису променила барем два министра војна.⁵ Ово се односи и на краткотрајне ратове попут српско-бугарског, који је трајао четири месеца, а где су министарски портфељ заузеле две личности.⁶ Једини изузетак је генерал Милош Божановић. Портфељ министра војног стекао је у реконструисаном кабинету Николе Пашића 3. јануара 1913, да би га на основу сопствене оставке, мотивисане политичким разлозима, напустио годи-

¹ О овом опширније, Радосав Марковић, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, (Београд: САНУ 1957), 112–113.

² Љубодраг Поповић, Милић Милићевић, *Министри војни кнежевине и краљевине Србије 1862–1918*, Београд: Војноиздавачки завод, 1998), 11–16; Мило Ђурђевац, „Организација српске војске за време кнеза Милоша и Уставобранитеља”, *Војноисторијски гласник*, бр. 6, 52–80. Славица Б. Ратковић Костић, *Европеизација српске војске 1878–1903*, (Београд: 2007, Војноисторијски институт), 130–139.

³ Овде се мисли на „Закон о устројству централне државне управе и Закон о устројенију војеног министарства”, којима је прописана надлежност, као и састав овог државног органа. Види Зборник закона и уредаба, (ЗЗУ), бр. 15, 68. војени Милета Радојковић, а потом, такође кратко, Теодор Хербез. Опширније Љ. Поповић, М. Милићевић, „Министри војни”, 9–29; Р. Марковић, „Војска и наоружање Србије кнеза Милоша”, (Београд: САНУ, 1957), 112–113.

⁴ Види. Љ. Поповић, М. Милићевић, *н. д.*, 69–69; 137–148.

⁵ Рат вођен између 1876. и 1878. овде смо третирали као јединствен оружане сукоб.

⁶ Ради се о генералима Јовану Петровићу и његовом наследнику Драгутину Фрнанасовићу.

ну дана касније – 4. јануара 1914. године.⁷ У историји војске кнежевине и краљевине Србије био је једини министар војни за време целокупног трајања неког од ратних сукоба.

Војска Србије имала је и бројне, „мирнодопске“ министре војске, око две трећине, за време чијег вођења није дошло ни до каквог оружаног сукоба.

Овако честа промена министара војних није била само домаћа специфичност, већ се слични случајеви могу навести и за суседну Бугарску, иако је бугарско министарство војно основано знатно касније од српског (1879), а број личности био је нешто мањи (31). Различит је број мандатара, пошто су бугарски министри по правилу имали само по један портфељ, а једини изузетак био је потпуковник, касније генерал Савов, који је свој трећи и последњи мандат обављао тек пред крај Првог светског рата. Уочљива разлика међу министрима је и порекло. Међу српским министрима само је први, Хиполит Монден, био странац, а у редовима бугарске војске првих 11 били су Руси. За разлику од Бугара, код Грка се примећује извесна статичност, нарочито у првој деценији 20. века. За више од десет година, од 1901. до 1912, на кормилу њиховог министарства војног променила се само једна личност, али је у ратним временима 1912–1913. било седам официра на челу ове установе.⁸

Када говоримо о ратним министрима војним, оним из периода 1914–1918. године, сматрамо да је неопходно навести основне карактеристике ове установе и промене које су се у међувремену догодиле, при чему ћемо највише апострофирати онај континуирани период постојања, тј. раздобље од 1862. до 1918. године. Почети установе Министарства (попечитељства) војног јављају се у време Првог српског устанка 1811. године. Затим понајвише услед пропасти устанка наступа једна релативно дуга станка до 1835, када је Министарство обновљено и за мање од месец дана, услед суспендовања Сретењског устава, поново укинута. Од тада до 1862. војни послови налазе се под јурисдикцијом тзв. војнополицајне канцеларије, касније подељене на два посебна одсека.⁹

⁷ О његовој биографији и узроцима оставке види опширније: Љ. Поповић, М. Милићевић, „Министри“, 175–179; Исти, *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, (Београд: Војноисторијски институт, 2003), 52–57.

⁸ Иван Докић, „Бугарско министарство војно од 1879. до 1920. године“, *Ратник*, 1–2 (1921), 129–131.

⁹ Прва канцеларија претеча је Главног војног Штаба, а друга „Комисаријатска“ постала је касније Главни војни комесаријат. Опширније Љ. Поповић, М. Милићевић, *н. д.*, 13.

Законом о устројству Централне државне управе од 1862. предвиђено је и поновно постојање, тј. „устројеније” Министарства војног, под чијом се надлежношћу налазила целокупна земаљска одбрана, било да је реч о народној или стајаћој војсци. Министарство је у то време имало само три одељења, а након три године придодато је и четврто.¹⁰ Када је у Србији коначно уведена редовна војна обавеза, Министарство војно имало је чак осам одељења, што је један од показатеља динамике развоја и сталног усложњавања војних послова. Даљи, не мање битан разлог, јесте настанак Главног генералштаба у јануару 1876. и Команде Активне војске, услед чега су многа одељења и њихови поједини одсеци често придодавани овим установама.¹¹

Можда још значајнији од броја одељења, њихове компетенције и начина рада, јесте и положај, односно јурисдикција министра војног. Војнозаконска регулатива из 1864. (чл. 3. и 4.) предвиђала је да министар војни управља војском, али и „командује војском за књаза и у име књаза”.¹² Појава Команде Активне војске у јануару 1898, а још више чињеница да се на њеном челу налазио бивши краљ Милан, створила је деобу функција према којој је краљ командовао свим јединицама, командама и установама, а званично надређени министар војни је само управљао њима. Ова недореченост послужила је тадашњем министру пуковнику Милошу Васићу да се у лето 1900, у јеку афере проглашења женидбе краља и Драге Машин једноставно изговори да нема законске могућности за акцију, јер су све команде и установе под заповедништвом команданта Активне војске, а не под министром војним. Наравно, остала је могућност да се све јединице употребе према наређењу врховног команданта (Александра), што је из политичких разлога било немогуће. Због овога је *ad hoc* промењен Закон о устројству војске (чл. 7), којим ни-

¹⁰ Ради се о Општевојном, Административном и Војноконтролном. Прво од наведених имало је два пододсека – Персонално и Материјално. Постојећим одељењима 1864. придодато је и Казначејско (благајничко), Љ. Поповић, М. Милићевић, *н. д.*, 17–18.

¹¹ Команда Активне војске као орган Министарства војног јављала се три пута. Први пут од јануара до септембра 1883. године. Потом од марта 1887. до марта наредне године. Трећи, најзначајнији период био је од јануара 1898. до јуна 1900, када је њен заповедник био бивши краљ Милан. Милић Милићевић, *Реформа српске војске 1897–1900*, (Београд: Војноиздавачки завод 2002), 41–42; Велимир Иветић, „Начелници Генералштаба 1876–2000”, (Београд: Војноиздавачки завод, 2000), 19–27.

¹² ЗЗУ, бр. 17, 46.

је предвиђено да министар војни командује, већ само „врши послове предвиђене законима и администрује војском”.¹³

Избацивање ставке о командовању, као и убрзо укидање Команде Активне војске (1902), правно-формални проблем у командовању војском нису решиле у миру, а неће их решити ни нова административна правила из 1903, 1909, као ни она из 1912. године. Према овим правилима целокупна територија Србије делила се на војишну, под ингеренцијом Врховне команде, док су установе и јединице ван војишта биле подређене Министарству војном. Изузетак је био кратак период од мобилизације до концентрације, када је Министарство војно имало ингеренцију и над војишном просторијом, при чему функција командовања формално није била поменута.¹⁴ У наредном периоду, од 1912. до 1918, војска Србије је, услед ратне кампање, непрестано била у ратном, односно мобилном стању, што се одражавало и на практичну функцију и дужности сваког министра.

Према дубоко укореењеним, али и потпуно погрешним историографским увереењима, официри у Србији нису били „личности из народа”, већ махом изданици градске средине. Од 1850, када је основана Артиљеријска школа, потоња Војна академија, чак две трећине питомаца из Србије потицало је из града или барем варошице. Током наредних деценија број је био у све већем успону, да би се до почетка 20. века проценат сеоске деце свео на нешто више од четвртине.¹⁵ У случају домаћих министара војних, који су ову дужност обављали у Првом светском рату, ова тенденција још је израженија, пошто ниједан од њих није био рођен на селу, а двојица су (Бојовић и Стефановић) пореклом из престонице.¹⁶ Породично порекло официрског кадра Србије је шаролико. Сви су били из чиновничких породица, а двојица су (Бојовић и Стефановић) били синови потпуковника, односно мајора.¹⁷ Видљив је још један елемент социјалне традиције – официр се жени девојком официрског, чиновничког или трговачког сталежа.¹⁸

¹³ ЗЗУ, бр. 56, 95–96. Највероватнији разлог компромисног решења је тај што је творац закона о Устројству војске био управно пуковник Милош Васић.

¹⁴ Министарство војно (МВ), „Административна правила за мобилно и ратно доба”. Београд 1909, *Исто*, 1912.

¹⁵ О овоме опширније М. Милићевић, „Социјално порекло официрског кадра школованог у Србији од 1850. до 1901.”, *Годишњак за друштвену историју (ГЗДИ)*, 2, (1995), 194–201.

¹⁶ „Министри”, 171, 180.

¹⁷ *Исто*, 171, 180.

¹⁸ Изузетак од овог је министар генерал Божидар Терзић који се никада није оженио. За разлику од њега, Бојовић и Стефановић били су ожењени пуковнич-

Ништа разноврснија, барем на почетку каријере, није била ни образовна карта ових министара. Сва четворица завршила су најмање шест разреда гимназије да би након тога уписали Војну академију, окончавајући је тек након ратног сукоба са Турском или Бугарском.¹⁹ И мада су је с обзиром на старосну доб и годину уписа завршили у различитим класама, сви су по рангу били у првој половини ранжираних питомаца, понеки чак далеко испред будућих војвода Степе Степановића и Живојина Мишића.²⁰ По овоме најбољи је био Радивоје Бојовић, као први у рангу од 12 завршених питомаца (17. класа).²¹ Само половина ратних министара (Стефановић и Терзић), и то у истој класи (1892–1894), завршили су Вишу школу Војне академије, али су за разлику од тога сви, изузев генерала Михаила Рашића, дошколовани у иностранству, било служећи у трупи, било у некој од страних војних установа.²² Број држава у којима су се српски официри усавршавали стално се повећавао – у Русију се ишло тридесетих, а у Пруску четрдесетих година 19. века да би се почетком 20. века официри слали у седам држава.²³ Ова разноликост одразила се и на личности о којима говоримо. Радивоје Бојовић усавршавао се од 1889. до 1892. у гардијским артиљеријским јединицама у Русији, а потом на трогодишњем курсу Михаиловске академије у Петрограду. Божа Јанковић послат је као државни питомец 1896. у Немачку, а Душан Стефановић усавршавао се 1907–1908. у француским пешадијским јединицама у Паризу и Тулузу.²⁴

Стечено знање у земљи или иностранству будући министри преносили су и на млађе класе старешина. У том погледу постојала су два основна вида – рад у различитим војнообразовним установама или списатељска делатност махом војне садржине. Радомир Бо-

ким кћерима. О овој тенденцији опширније: Миле Бјелајац, „Женидбе официра Српске и Југословенске војске 1881–1941”, *ГЗДИ*, 1, (1995), 19–37.

¹⁹ Пуковник Бојовић завршио је седам, а будући генерал Рашић два разреда гимназије и још шест разреда реалке. *Министри*, 185, 190; Рашић и Бојовић прекидали су школовање на Академији услед српско-турског и српско-бугарског рата. *Министри*, 171, 190.

²⁰ Најстарији Михаило Рашић питомец је 11. класе, коју су завршили и Степановић и Мишић. Први од ових био је међу последња три у рангу, а Живојин Мишић претпоследњи. М. Милићевић, Љ. Поповић, *Генерали*, 155, 222.

²¹ Божица Младеновић, М. Милићевић, *Питомци Војне академије. Списак свршених питомаца 1–46 класе 1855–1914*, (Београд: Историјски институт, 2012), 20.

²² Делимичан боравак у иностранству није заобишао ни М. Рашића, пошто је почетком осамдесетих боравио у Оберндорфу као члан комисије за пријем нових пушака, а 1907. у Француској као председник комисије за пријем нових топова. *Министри*, 194.

²³ Р. Марковић, *н. д.*, 276–280; *Генерали*, 13.

²⁴ *Министри*, 172, 182, 188.

јовић је у другој половини деведесетих на Војној академији предавао три предмета.²⁵ Михаило Рашић је у кратком периоду 1913–1914. био управник ове установе, док су Стефановић и Рашић били предавачи у подофицирским школама. Уједно, током 1892. Рашић је био управник Артиљеријске подофицирске школе.²⁶ Други облик педагошке делатности била је њихова списатељска активност – десетине наслова у чланцима, углавном објављиваних у часопису „Ратник” или самосталним делима, оригиналним или у преводима.²⁷ Међу њима посебно се истичу Стефановић и Рашић. Стефановић нас је задужио и у ужем историографском смислу, објавивши своја сећања на време када је носио министарски портфељ, која су тек у најскорије време постала доступна стручној и широј читалачкој публици.²⁸ Исти случај је и са Радивојем Бојовићем, чија доста обимна преписка садржи, поред осталог, и његов дневник вођен од јануара 1915. до јануара 1918, што значи да захвата и целокупни период у време када је био министар војни.²⁹

У напредовању у служби, односно добијању виших чинова будући министри војни се не разликују. Свима је од стицања најнижег официрског чина (потпоручника) па до првог вишег (мајор) требало готово исто време – 12 или 13 година. Нешто различит од њих био је Михаило Рашић са 17 година напредовања, што се објашњава годинама проведеним у пензији (1911–1912) и поновним враћањем у службу. Овај заостатак Рашић је касније надокнадио, пошто му је од чина пуковника до генерала требало само 9, уместо 15 или 16 година, колико је требало Стефановићу или Терзићу.³⁰

На положај ратног министра војног српски официри долазили су релативно млади. Наиме, сви осим Михаила Рашића били су на средини своје пете деценије, при чему ни он старосно није много одмакао поставши министар са шездесет година.

Било да се ради о силама Антанте или супротстављеним Централним силама, тешко је наћи неког од њихових министара са ве-

²⁵ Ради се о: „Наука о артиљерији и артиљеријском наоружању уопште, артиљеријско цртање и балистика”, *Министри*, 172.

²⁶ *Исто*, 181, 191.

²⁷ Библиографија све четворице: *Министри*, 174, 184, 189, 194.

²⁸ Дневник Душана П. Стефановића дуго је био похрањен у Архиву Српске академије наука. Захваљујући раду приређивача професора др Александра Живоћића објављен је тек 2017. године.

²⁹ Бојовићева заоставштина откупљена 1979. похрањена је у Архиву САНУ. Дневник обухвата 17 свезака од десетинак до стотинак страна. Дневник, као и остала заоставштина, до сада нису објављени.

³⁰ У ово, наравно, није укључен Радивоје Бојовић, који је као што је наведено министровао и каријеру окончао у чину пуковника.

ћим ратним искуством, пошто на овом положају углавном ни у целокупном официрском кору српске војске таквих није ни било. Најстарији, уједно и највећи ветеран, генерал Михаило Рашић, ратну каријеру почео је још пре окончања Војне академије, у српско-турским ратовима и то као питомац наредник у Штабу Шумадијске бригаде. У српско-бугарском рату, упркос његовој краткоћи, променио је знатно више дужности. У чин поручника најпре је био у Штабу Моравске војске, затим у Оперативном одељењу Штаба Врховне команде и коначно у Тимочком артиљеријском пуку. После двогодишњег пензионисања по својој жељи, реактивиран је на почетку балканских ратова, у којима је као генерал постављен за команданта Дунавске дивизије II позива. Током Великог рата често је био у страним мисијама – у Француској, Америци да би као последњи ратни министар на ову дужност дошао крајем јуна 1918. године.³¹ Каријера нешто млађег Радивоја Бојовића, учесника у три рата, почела је на исти начин као и Рашићева, још пре завршетка Академије, с тим што је овде узрок био српско-бугарски рат, а прва дужност била је ађутант команданта 9. пешадијског пука. Каријеру у балканским ратовима започео је као начелник Артиљеријско-техничког одељења Министарства војног да би усред сукоба јануара 1913. први пут постао министар војни, замењујући Радомира Путника.³² И двојица млађих министара, Стефановић и Терзић, искусили су, тада у чину пуковника, оба балканска рата. Стефановић је у оба сукоба командовао 8. пешадијским пуком, док је Терзић у Првом био начелник Оперативног одељења Штаба Врховне команде да би у Другом против Бугара био на челу Шумадијске дивизије I позива.³³

Једна од уочљивих карактеристика свих ратних министара војних је потпуна хронолошка истоветност са појединим најзначајнијим фазама српског учешћа у Великом рату. За име Душана Стефановића везана је „победничка 1914, битка на Церу и почетак битке на Сувобору”. Следећи по реду, пуковник Радомир Бојовић био је министар у доба десетомесечног ратног предаха, али и почетка нове офанзиве на Србију у јесен 1915. године. Три узастопна мандата Божидара Терзића одвијала су се у време повлачења из Србије и реорганизације војске на Крфу. Михаило Рашић, последњи од министара, обављао је дужност у време припреме и пробоја Солунског фронта, ослобађању Србије и делова будуће СХС, тј. до коначне победе српске војске и окончања ратног сукоба (види хронолошку табелу).

³¹ *Министри*, 190–192.

³² *Исто*, 171–172.

³³ *Исто*, 181, 186.

ИМЕ	ЧИН	ПЕРИОД
Стефановић П. Душан	генерал	4. 1. 1914 – 22. 11. 1914.
Бојовић Т. Радивоје	пуковник	22. 11. 1914 – 6. 12. 1915.
Терзић П. Божидар	генерал	6. 12. 1915 – 10. 6. 1917. 10. 6. 1917 – 10. 3. 1918. 10. 3. 1918 – 31. 5. 1918.
Рашић П. Михаило	генерал	24. 6. 1918 – 30. 3. 1919.

Централна тема овог текста је упоређивање биографија четворице српских министара војних, међутим, сматрамо да би било занимљиво да изведемо и релативну упоредбу трајања мандата министара војних и код других било противничких, било савезничких армија. У државама попут Француске промене су биле још чешће, што показује и чињеница да се на кормилу министарства војног од јуна 1914. до средине јануара 1920. налазило чак десет мандатара, међу којима је само Пол Пенелв био министар у два наврата.³⁴ Половина су били војници (два маршала, генерал и контраадмирал), док су остали били политичари – цивили. У аутократским режимима попут оних у Русији ситуација је била идентична, осим што су министри војске (и морнарице) чешће били генерали. Од генерала Владимира Александровича Сухомилина до Октобарске револуције променило се шест министара војних, од којих њих четворица само у 1917. години, из више него познатих политичких турбуленција.³⁵ Промене у немачкој војсци биле су знатно ређе, само тројица, при чему одмах треба истаћи да се овде ради о функцији врховног команданта потчињеног непосредно кайзеру, а не класичном министру војном (Kriegsminister), функцији која је од времена уједињења 1871. резервисана искључиво за мирнодопски период.³⁶

Министри војске најређе су се мењали код Грка и Бугара, што се поред осталог може тумачити и каснијим уласком у Велики рат. Грци су за годину и по дана учешћа у Првом светском рату имали само два министра војске: пуковника Сртатигоса Ксенофона (Strati-

³⁴ У овај број укључен је и контраадмирал Лисјен Локаз, који је као привремени министар на овом положају био само три дана током марта 1917. године. На ове податке указао ми је др Урош Татић коме се захваљујем. <http://wikipedia.org/liste-des-ministres-francais-de-li-deffense>

³⁵ <http://armuy.rs/index.php>

³⁶ Поменуте три личности биле су Хелмут фон Молтке Млађи, смењен након битке на Марни; Ерик фон Фанкелхајм, смењен након пораза код Вердена и Паул фон Хинденбург. https://wikiedia.org/wiki/Obersit_Heeresleitung

gos Xenophon) и од новембра 1917. до новембра 1920. генерал-мајора Хараламписа Анастасиоса (Charalambis Anastasios).³⁷ Бугари су у нешто дужем ратном учешћу имали само једног – генерала Најданова, кога је у јануару 1918, тј. само неколико месеци пред капитулацију, у свом трећем мандату заменио генерал Савов.³⁸

Српски министри војни били су очигледно квалитетне старешине и њихов избор, упркос личним, партијским, а понекад чак и фамилијарним односима свакако није био погрешан.³⁹ Ипак, сви ти разлози или можда обичан ратни усуд нису им доделили ловорике најпознатијих ратника заповедника попут Степановића, Мишића или Штурма. И мада су за време Великог рата били начелници штабова армија и команданти дивизија, сматрамо да су више били надарени организатори, а за нијансу мање прави трупни предводници.

ПРИЛОГ

Извод из дневника генерала Душана Стефановића⁴⁰

„Среда 10/23. 12.

Нов Министар Војни артиљеријско-технички пуковник Рада Бојовић допутовао у Ниш.

Данас се јавио Председнику владе, Министар Војни Пуковник Бојовић. Када је господин Пашић донео листу нових министара из Крагујевца у Ниш, и наредио да се направи нови Указ за потпис Престолонаследников; када смо остали у сали сами господин Пашић и ја, он ће ме упитати: А који би сада од војника био најзгоднији за Министра? Па Ви ћете сутра то господине Председниче решити са престолонаследником. Знаш, али хтедох да чујем од Вас шта Ви мислите? И господин Пашић поче да тражи по своме нотесу неку записку, када је нађе и гледајући у њу рече: Самосталски су кандидати: Смиљанић Крста, Туфегџић Душан и Стојановић Стојан, Напредњачки: Ђенерал Рашић и пуковник Терзић Божа, а либерали би желели Живојина Мишића... Господине Председниче то су све наши врлодобри официри. А какав је пуковник Рада Бојовић. Он је већ 1912. године био Министар Војни, а то је шурак војводе Путни-

³⁷ Други је уједно био и шеф Генералштаба.

³⁸ *Бугарско министарство војно*, 208.

³⁹ Види прилог.

⁴⁰ Душан П. Стефановић, *Дневник из 1914*, (пр. А. Животић), (Београд: Медија центар „Одбрана“ 2017), 784–785.

ка, он за сада није нигде у војсци употребљен,⁴¹ барем би односи између Врховне Команде и Министра били рођачки, јер се прича да су између мене и Путника били затегнути. И заиста сутрадан у Указу нови Министар пуковник Бојовић био је Министар војни. Но, како је Бојовић био у Лондону послат за набавку пушака, и како од њега није тражен пристанак, то ако се не вaram господин Пашић му је испратио једну ласкаву депешу, и позвао га у Ниш; на шта је он одговорио да одмах креће. Док није пуковник Бојовић стигао у Ниш, то је дужност Министра Војног вршио господин Пашић, а ја сам даље остао у Министарству и руковао пословима.”⁴²

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Бјелајац, Миле. *„Женидбе официра српске и југословенске војске 1881–1941”*, Годишњак за друштвену историју, бр. 2, (1995), 19–37.

Докић, Иван. *„Бугарско Министарство војно од 1878. до 1929”*, Ратник, бр. 1, (1921) 173–245.

Ђурђевац, Мило. *„Организације српске војске у време кнеза Милоша и уставобранитеља”*, Војноисторијски гласник, бр. 6, (1957), 52–80.

Иветић, Велимир. *Начелници генералштаба 1876–2000*, Београд: Војноиздавачки завод, 2000.

Зборник закона и уредаба издатих у кнежевини/краљевини Србији, бр. 15.

Марковић, Радосав. *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд: САНУ, 1957.

Милићевић, Милић. *Реформа српске војске*, Београд: Војноиздавачки завод, 2002.

Милићевић, Милић. *„Социјално порекло официрског кадра школованог у Србији 1850–1900”*. Годишњак за друштвену историју, бр. 2, (1995), 194–202.

Министарство војно, *Административна правила за мобилно и ратно доба*, Београд, 1909, 1912.

Младеновић, Божица, Милић, Милићевић. *Питомци Војне академије. Списак свршених питомаца 1–46 класе*. Београд: Историјски институт, 2002.

Поповић, Љубодраг, Милић, Милићевић. *Министри војни кнежевине и краљевине Србије 1862–1918*, Београд: НИУ Војска, 1997.

⁴¹ Војвода Радомир Путник био је ожењен Љубицом, рођеном сестром пуковника Радивоја Бојовића. Исто, нап. 348, 785.

⁴² Према сведочанству самог аутора *Дневника*, Бојовић је дужност примио 13/26. новембра 1914. Сутрадан примљени су сви начелници одељења, тј. они који су већ били на тим положајима. Списак, н. д., 793.

Поповић, Љубодраг, Милић, Милићевић. *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, Београд: НИУ Војска, 2003.

Ратковић Костић Б., Славица. *Европеизација српске војске 1878–1903*, Београд: Војноисторијски институт, 2007.

Стефановић П., Душан. *Дневник из 1914*, Београд: Медија центар „Одбрана“, 2017.

Dr. Milić Milićević, Senior Research Fellow

Institute of History, Belgrade

e-mail: milicevicm@live.com

Dr. Božica Mladenović, Full Professor

Department of History

Faculty of Philosophy, Niš

e-mail: bozicamladenovic@gmail.com

ARMY MINISTERS OF KINGDOM OF SERBIA DURING THE WAR PERIOD 1914 - 1918

(Summary)

From the start of work of the Army Ministry in Serbia (1862), the figures in the post of Minister were changing frequently. This was not only the main characteristic of the peacetime period but also the period of wars that Principality and Kingdom of Serbia waged through history. Exactly the same case was during the WWI. In that period some four high ranked officers took this post. One of them, General Božidar Janković, served as a War minister three times continuously. The complex reasons for frequent changing of War ministers were not elaborated within this paper.

KEY WORDS: *Serbia, Army minister, WWI, changes.*